

ANTONINA PAWŁOWSKA
(UNIwersytet Łódzki)*

Sprawa irlandzkiego powstania wielkanocnego na forum brytyjskiej Izby Gmin

Streszczenie. Artykuł analizuje zagadnienia omawiane podczas dyskusji na temat powstania wielkanocnego w Irlandii w roku 1916 na forum brytyjskiej Izby Gmin. Podczas debat szeroko omawiano kwestię odpowiedzialności administracji brytyjskiej za wybuch rebelii. Konkluzje na ten temat zawarto w raporcie Królewskiej Komisji do spraw Irlandzkiej Rebelii. Debatowano także na temat odpowiedzialności powstańców, sposobie ich sądenia oraz podstaw prawnych, na mocy których mieliby zostać skazani. Pośród ważnych tematów poruszanych na forum parlamentu znalazł się problem zakresu władzy generała Johna Maxwella oraz zasadności wprowadzenia stanu wojennego na terenie Irlandii. Analizowano sposób traktowania cywilów przez brytyjskie wojsko oraz międzynarodowy wydźwięk wydarzeń. Gorąca dyskusja rozgorzała również w kwestii zmiany nastrojów społecznych po stłumieniu powstania oraz możliwych tego reperkusji. Wszystkie wymienione zagadnienia zostały przeanalizowane na podstawie stenogramów Izby Gmin parlamentu brytyjskiego oraz raportu Komisji do spraw Irlandzkiej Rebelii.

Słowa kluczowe: powstanie wielkanocne, Irlandia, Wielka Brytania, rok 1916, debaty parlamentu.

Powstanie wielkanocne wybuchło 24 kwietnia 1916 r., w poniedziałek wielkanocny, i trwało do 29 kwietnia. W rebelii walczyły oddziały Irlandzkich Ochotników¹ oraz Irlandzkiej Armii Obywatelskiej² przeciw siłom brytyjskiej armii w Irlandii. Pierwszego dnia powstania wydano Proklamację Republiki, w której Rada Wojskowa ogłosiła się rządem tymczasowym Republiki Irlandii, a samą wyspę uznano za niepodległe i niezależne od Wielkiej Brytanii państwo³. Siły brytyjskie szybko stłumiły ten niepodległościowy zryw. Przywódcy zostali

---

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Powszechnej Najnowszej, e-mail: greenraven@interia.eu.

¹ Irlandzka organizacja paramilitarna powstała 25 XI 1913 r. w Dublinie w odpowiedzi na powstanie Ulsterskich Sił Ochotniczych.

² Paramilitarna organizacja stworzona przez socjalistę Jamesa Connolly'ego w celu obrony robotniczych wieców przed atakami Dublińskiej Policji Metropolitalnej.

³ A. Kucharski, *Historia Irlandii w źródłach*, Brzezia Łąka 2013, s. 57.

skazani na karę śmierci, a żołnierze trafili do brytyjskich więzień. Sposób zdławienia rebelii spotkał się z krytyką zarówno wśród Irlandczyków, jak i Brytyjczyków. Mieszkańcy wyspy, mimo że podczas powstania nie okazali sympatii rebeliantom, po wprowadzeniu stanu wojennego przez Brytyjczyków zaczęli zmieniać swoje nastawienie do kwestii narodowej. Po powstaniu wielkanocnym nastąpił wyraźny zwrot w sympatiach irlandzkiego społeczeństwa, co w późniejszych latach skutkowało wzrostem poparcia dla nacjonalistycznej partii Sinn Féin oraz idei walki zbrojnej.

Nad sprawą irlandzkiego powstania debatowano w Izbie Gmin od kwietnia do sierpnia 1916 r. Podczas dyskusji omawiano kwestię odpowiedzialności brytyjskich urzędników oraz rządu wówczas pełniącego funkcję premiera Herberta Asquitha. Rozważano problem traktowania rebeliantów, zapadających w ich sprawach wyroków oraz procedury, wedle których postępowały wówczas władze brytyjskie w Irlandii na czele z generałem Johnem Maxwelllem. Ważnym punktem dyskusji była zasadność utrzymywania stanu wojennego na terenie wyspy oraz proces zmiany opinii społeczeństwa o insurekcji. W celu dogłębnej analizy stenogramów postawione zostały następujące pytania badawcze: jaki był odbiór rebelii wśród deputowanych Izby Gmin i społeczeństwa? Kogo obarczono winą za wybuch powstania i kto poniósł odpowiedzialność? Jakie były skutki działań brytyjskich mających na celu zakończenie insurekcji i ukaranie winnych i jak wpłynęło to na zmianę w postrzeganiu społeczeństwa? Czy krytyka działań rządu wypływała tylko ze strony deputowanych irlandzkich czy również opozycji?

Kwestia odpowiedzialności administracji brytyjskiej

Już na pierwszym posiedzeniu Izby Gmin z 3 maja 1916 r., na którym poruszono kwestię powstania wielkanocnego, do dymisji podał się Augustine Birrell, Główny Sekretarz Irlandii, pełniący tę funkcję od 23 stycznia 1907 r. Birrell wziął na siebie pełną odpowiedzialność za wydarzenia, które rozegrały się w Dublinie. Złożył rezygnację i zapowiedział, że nie będzie zabierał głosu w nadchodzących debatach na ten temat jako osoba zaangażowana w wydarzenia osobiście oraz strona w nadchodzącym dochodzeniu. Jednocześnie zaznaczył, że aż do ostatniej chwili nie było dowodów na współpracę rebeliantów (określanych przez niego jako „ruch Sinn Féin”⁴) z nieprzyjacielem: „Aż do ostatniej chwili nie pojawił się żaden dowód na to, że współpracują z wrogiem”⁵. Podkreślił też, że nie była to rebelia narodu irlandzkiego, a jedynie grupki osób o skrajnych poglądach, w związku z czym

⁴ Partia Sinn Féin była partią założoną 28 XI 1905 r. przez Arthura Griffitha. Miała proponować inną drogę do niepodległości niż idea rządów krajowych, forsowana przez Johna Redmonda. Uczestnicy powstania nie należeli do Sinn Féin. Określenie to było więc błędne.

⁵ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 3 maja 1916, Rezygnacja Pana Birrela. Wszystkie stenogramy posiedzeń parlamentu brytyjskiego dostępne online na stronie <http://hansard.millbanksystems.com/sittings/1916/may/> (dostęp: 31 V 2016 r.). W dalszej części pracy dla usystematyzowania

odpowiedzialnością nie można obarczać wszystkich Irlandczyków. Wyraził również przekonanie, że powstanie nie zapisze się w historii wyspy: „To nie jest irlandzka rebelia. Liczę, że [...] zostanie stłumiona tak skutecznie, z takim powodzeniem i z taką odwagą, ale także człowieczeństwem, [...] że powstanie to w Irlandii nie będzie nigdy, w umysłach i wspomnieniach ludzi, kojarzone z ich wcześniejszymi powstaniami, ani nie stanie się kamieniem milowym w ich historii”⁶.

Nie tylko Główny Sekretarz musiał się zmierzyć z oskarżeniami. Na posiedzeniu Izby Gmin z 8 maja 1916 r. poruszono kwestię odpowiedzialności członków brytyjskiej administracji Irlandii i ich ewentualnych powiązań z ruchem nacjonalistycznym oraz powstańcami. Domagano się oczyszczenia struktur rządowych z „sympatyków Sinn Féin”⁷. Podkreślano, że nie tylko udział w powstaniu można uznać za wyznacznik sympatii nacjonalistycznych, lecz także należy oczyścić sferę administracji z biernych zwolenników.

Aby przeanalizować kwestię odpowiedzialności administracji brytyjskiej, należy zwrócić uwagę na sposób jej działania w przeddzień wybuchu rebelii oraz na posiadane przez nią informacje. Brytyjskie służby miały wiedzę o kontaktach Irlandczyków z Rzeszą⁸. Dodatkowo już wcześniej wiedziały o pobycie Rogera Casementa w Niemczech⁹. Anglicy przechwycili też ładunek broni wysłany na pokładzie „Aud do Fenit” oraz aresztowali Sir Rogera powracającego do Irlandii. Mimo to w przeddzień wybuchu powstania Nathan nie spodziewał się żadnej rebelii, choć Ochotnicy zapowiedzieli mobilizację i przemarsz przez Dublin¹⁰.

Kwestię odpowiedzialności za wybuch powstania miała badać Królewska Komisja ds. Irlandzkiej Rebelii. Rozpoczęła ona swe dochodzenie 18 maja 1916 r. pod przewodnictwem Charlesa Hardinge’a barona Penshurst. Odbyło się dziewięć posiedzeń: pięć w Londynie i cztery w Dublinie. Podczas nich przesłuchano m.in.: Augustine’a Birrella, jego podsekretarza i zastępcę – Sir Mathew Nathana, Ivora

---

odnośników stosowany będzie zapis złożony z daty posiedzenia oraz tematu debaty. Wszystkie cytaty w tłumaczeniu autorki artykułu.

⁶ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 3 maja 1916, Rezygnacja Pana Birrela, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/03/resignation-of-mr-birrell> (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁷ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 8 maja 1916, Aresztowania urzędników administracji, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/08/government-officials-arrested> (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁸ Przekazało im ją amerykańskie Secret Service po nalocie przeprowadzonym na ambasadę niemiecką w USA, która nadzorowała kontakty przyszłych rebeliantów z Cesarskim Sztabem Generalnym.

⁹ Roger Casement – ur. w 1864 r., przez 20 lat był brytyjskim konsulem. Po wycofaniu się z czynnej służby w dyplomacji brytyjskiej zainteresował się irlandzkim ruchem nacjonalistycznym i został członkiem Komitetu Irlandzkich Ochotników. Prowadził negocjacje dotyczące pomocy dla ruchu nacjonalistycznego z Rzeszą niemiecką.

¹⁰ G. S w o b o d a, *op. cit.*, s. 107.

Churchilla Guesta barona Wimbourne, lorda namiestnika Irlandii, Sir Neville'a Chamberlaina (głównego Inspektora Królewskiej Policji Irlandzkiej)¹¹.

Raport z działalności komisji został opublikowany 26 czerwca 1916 r.¹² W pierwszej części dokumentu przedstawiono strukturę władz Irlandii, obowiązki poszczególnych urzędników oraz zakres ich władzy. Raport wymieniał również w punktach podstawę prawną działań administracji ze szczególnym uwzględnieniem aktów prawnych ważnych dla przeciwdziałania ewentualnej rebelii. Były to: akt o substancjach wybuchowych z 1883 r. określający zasady posiadania substancji wybuchowych oraz akt o niezgodnym z prawem musztrowaniu z 1819 r. ustalający zasady funkcjonowania organizacji paramilitarnych. Ostatnim i najważniejszym aktem prawnym dającym administracji brytyjskiej w Irlandii narzędzia do przeciwdziałania ruchom wywrotowym był wspomniany akt o obronie Królestwa¹³.

W raporcie zawarto opis przyczyn wybuchu rebelii oraz podmioty za nią odpowiedzialne, to jest Irlandzkich Ochotników oraz Irlandzką Armię Obywatelską. Zdaniem komisji samo powstanie tej ostatniej organizacji, powołanej do walki z Policją Metropolitalną podczas strajków, powinno być dla rządu sygnałem ostrzegawczym. Raport dokładnie opisywał irlandzką scenę polityczną przed wybuchem powstania oraz zależności między poszczególnymi siłami politycznymi Irlandii. Szczególną uwagę poświęcono Sinn Féin jako ruchowi przeciwnemu udziałowi sił irlandzkich w Wielkiej Wojnie¹⁴.

Zdaniem komisji przyczyną wybuchu powstania nie była sytuacja ekonomiczna wyspy (oceniona na bardzo dobrą), lecz niepodległościowe tendencje społeczeństwa, objawiające się poparciem dla organizacji paramilitarnych i ruchu Sinn Féin¹⁵.

W dalszej części raportu omówione zostały działania brytyjskiej administracji mające na celu przeciwdziałanie możliwej rebelii. W dzień św. Patryka (17 marca) dokonano aresztowań członków ruchu nacjonalistycznego. Szukano też nielegalnej broni palnej, ale bezskutecznie: „W dniu św. Patryka dużo ludzi wsadzono do więzienia na mocy aktu o obronie Królestwa. Pojawiły się wtedy plotki, że chcą przejąć broń Ochotników. Policja przeszukała mnóstwo miejsc, ale znalazła tylko jedną sztukę broni i porzuciła te działania”¹⁶.

¹¹ Sir Neville Francis Fitzgerald Chamberlain – oficer brytyjski, służył w Indiach, walczył w wojnie afgańskiej, ranny w bitwie o Kandahar. W 1900 r. został Głównym Inspektorem RIC, po powstaniu zmuszony do rezygnacji. Znany również jako wynalazca gry w snooker. L.Ó. Broin, *Dublin Castle and the 1916 Rising*, London 1966, s. 79.

¹² *Ibidem*, s. 153–159.

¹³ Raport Królewskiej Komisji do spraw Irlandzkiej Rebelii, s. 4, <http://www.garda.ie/Documents/User/Royal%20Commission%20on%20the%20Rebellion%20in%20Ireland%201916.pdf> (dostęp: 31 V 2016 r.).

¹⁴ *Ibidem*, s. 5.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, s. 8.

W raporcie podkreślone zostały działania policji mające na celu zapobieżenie wybuchowi rebelii i dostarczane przez śledczych raporty, które zostały zignorowane przez Głównego Sekretarza: „Zanim przejdziemy do tegorocznych wydarzeń, warto odnieść się do tajnych raportów Generalnego Inspektora Królewskiej Policji irlandzkiej i Głównego Komisarza Dublińskiej Policji Metropolitalnej, by pokazać, że nawet przed wybuchem wojny i w jej trakcie pełen zakres informacji o sytuacji był przekazywany do Podsekretarza, a przez niego do Sekretarza Głównego”. Policja dostarczała również teksty przemówień przywódców Ochotników¹⁷.

Administracja wiedziała także o kontaktach przywódców Irlandzkich Ochotników z Clan na Gael¹⁸ w USA. Dubliński Zamek dzięki swoim agentom w kierownictwie Ochotników wiedział też o istniejącej frakcji propowstańczej, zdawał sobie sprawę, że działa ona w opozycji do przywódcy organizacji – profesora Eoina MacNeilla¹⁹. W raporcie komisji cytowany jest meldunek na ten temat: „Wedle utajnionych informacji podczas spotkania Rady Irlandzkich Ochotników, które odbyło się 30 maja 1915 roku w Dublinie, pod przewodnictwem profesora McNeilla [zapis nazwiska oryginalny], rezolucja za deklaracją poparcia dla planów natychmiastowej insurekcji, zaproponowana przez Bulmera Hobsona, została odrzucona tylko przez decydujący głos profesora McNeilla”. Policja regularnie dostarczała informacje o liczbie broni będącej w posiadaniu Ochotników i Armii Obywatelskiej²⁰.

Szczególną uwagę poświęcono sprawie dostawy broni z Niemiec: „W dniu 18 kwietnia do Dublińskiego Zamku dotarła informacja o okręcie, który wypłynął z Niemiec do Irlandii dnia 12 kwietnia, eskortowany przez dwie niemieckie łodzie podwodne. Z racji jego dokładności podeszliśmy do ostrzeżenia ostrożnie. Wiadomość dodawała, że planowane przybycie okrętu wypadło w dniu 21 kwietnia i że powstanie było zaplanowane na wigilię Wielkanocy”. Mimo posiadanych informacji i mocnych dowodów dostarczonych po zatrzymaniu ładunku oraz po aresztowaniu Rogera Casementa administracja nadal nie podjęła zdecydowanych działań. Przechwycony rozkaz MacNeilla zlecający odstąpienie od planów powstania uznano za wystarczający dowód na to, że rebelia nie wybuchnie. Rząd przecenił wpływ MacNeilla na Irlandzkich Ochotników²¹.

Przywódców powstania zdecydowano się aresztować stanowczo zbyt późno, rankiem, w dzień wybuchu rebelii: „Wczesnym rankiem 24 kwietnia poproszono o zgodę Sekretarza Głównego na aresztowanie i internowanie w Anglii wrogich przywódców. Zgodę otrzymano, ale zanim jakiegokolwiek kroki mogły być podjęte, insurekcja wybuchła”²².

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Irlandzka organizacja republikańska powstała na terenie USA w XIX w.

¹⁹ Eoin MacNeill – jeden z twórców Ligi Gaelickiej, irlandzki nacjonalista, przywódca Irlandzkich Ochotników.

²⁰ Raport Królewskiej Komisji..., s. 9.

²¹ *Ibidem*, s. 12.

²² *Ibidem*.

Wnioski komisji były następujące: dzięki naciskowi irlandzkich środowisk politycznych oraz prasy przywódcy powstania nie musieli się obawiać zdecydowanej akcji prewencyjnej brytyjskiej administracji. Rozwiązaniem tego problemu mogłaby być cenzura publikacji oraz ograniczenie wpływu środowisk nacjonalistycznych na opinię publiczną oraz prasę. Marsze oraz musztry organizacji paramilitarnych powinny zostać zabronione, a cała ich działalność od momentu powstania powinna zostać poddana inwigilacji. Uznano, że Ivor Churchill Guest baron Wimbourne, lord namiestnik Irlandii, nie ponosi odpowiedzialności za wybuch powstania. Nominację na stanowisko otrzymał dopiero w 1915 r., więc już po powstaniu organizacji odpowiedzialnych za wybuch insurekcji. Nie może być więc obarczany odpowiedzialnością za niekontrolowanie ich poczynań. Spoczywa ona na Sekretarzu Głównym: „Naszym zdaniem Sekretarz Główny, jako głowa administracji Jego Królewskiej Mości w Irlandii jest przede wszystkim odpowiedzialny za sytuację, której pozwolono się rozwinąć, oraz za wybuch buntu”. Matthew Nathan również został obarczony winą, jako że nie wymuszał na swoim przełożonym zdecydowanych działań, korzystając z narzędzi i podstawy prawnej, jakimi dysponował²³.

Nie poprzestano jedynie na określeniu winnych. Raport zawierał pochwałę działań obu jednostek policji, które dostarczały administracji dowodów, na podstawie których można było podejrzewać możliwość wybuchu rebelii. Dowody te jednak zostały w dużej mierze zignorowane. Królewska Komisja konkludowała: „Gdyby oceniać całość irlandzkiego systemu administracji, można powiedzieć, że jest anormalny w czasach spokoju i prawie nie działający w czasach kryzysu”²⁴. Było to spowodowane mnogością podmiotów, które miały się zajmować inwigilacją ruchów nacjonalistycznych w Irlandii. Takie uprawnienia miały: Admiralicja, War Office, MI5²⁵, Dowództwo Irlandzkie, Królewska Policja Irlandzka, Dublińska Policja Metropolitalna. Działania tych służb nie były skoordynowane, co skutkowało obniżeniem jakości pozyskiwanych informacji. Należy jednak zaznaczyć, że najlepszy w pozyskiwaniu informacji o członkach ruchu niepodległościowego był Wydział G Dublińskiej Policji Metropolitalnej²⁶. Świadczyć o tym może opinia członków komisji: „Możemy tylko pochwalić postępowanie i lojalność Królewskiej Policji Irlandzkiej oraz Dublińskiej Policji Metropolitalnej”. Śledczy nie mieli też nic do zarzucenia władzom wojskowym w Irlandii.

Jednym z najważniejszych aspektów analizy działań brytyjskiej administracji był wpływ, jaki miały one na pozycję rządu Herberta Asquitha²⁷. Powstanie było

²³ *Ibidem*, s. 13–14.

²⁴ C. Townshend, *Easter: the Irish Rebellion*, London 2006, rozdział: *Revolutionism*.

²⁵ Security Service – brytyjska służba bezpieczeństwa odpowiedzialna za ochronę kraju przed obcymi służbami wywiadu, utworzona w 1909 r.

²⁶ C. Townshend, *op. cit.*

²⁷ Herbert Henry Asquith – polityk brytyjski, premier Wielkiej Brytanii z ramienia Partii Liberalnej w latach 1908–1916, wcześniej minister spraw wewnętrznych i Kanclerz Skarbu. Stał na czele rządu w pierwszych latach I wojny światowej.

dla premiera swoistym ciosem w plecy. Jego pozycja od początku 1916 r. ulegała osłabieniu. W styczniu 1916 r. dokonano ewakuacji oddziałów walczących na półwyspie Gallipoli. Winą za porażkę akcji obarczono Winstona Churchilla²⁸, który jako Pierwszy Lord Admiralicji odpowiedzialny był za cały plan oraz zdobycie poparcia rządu dla jego przeprowadzenia. Część odpowiedzialności nieuchronnie spadła jednak na urzędującego premiera. Jednocześnie rosła popularność innego polityka: Davida Lloyd George'a²⁹. Zyskiwał on coraz większe poparcie. Jego największym sojusznikiem stał się w tym czasie Alfred Harmsworth, pierwszy wicehrabia Northcliffe, magnat prasowy, mający olbrzymi wpływ na kształtowanie opinii publicznej. Prasa rozwinęła kampanię krytyki wobec Asquitha w związku z sytuacją w Irlandii. Żona premiera, Margot Asquith³⁰, po powrocie męża z podróży do Irlandii, gdzie udał się zaraz po stłumieniu powstania, wspominała w swoich pamiętnikach: „Times napisał następnego dnia o powrocie H.: »Mamy nadzieję, że jest to dobry znak, że premier, wedle informacji, które otrzymaliśmy od naszego informatora (synonim dla słowa szpieg), był w stanie prosto po powrocie z Cork oddać się lekturze popołudniówki. Wygląda to na wyraźną taktykę i spokojny umysł. Niemniej, powinniśmy być zadowoleni, widząc, jak premier Asquith nie traci czasu na jednoczenie Irlandzkich przywódców...« etc. etc. – jest to swoisty refluks nienawiści, zupełnie w stylu niemieckich gazet”³¹.

W czerwcu 1916 r., w czasie trwania debat Izby Gmin nad sytuacją w Irlandii, Lloyd George przejął po Lordzie Kitchnerze³² stanowisko ministra wojny. Każda debata w Izbie Gmin na temat powstania wielkanocnego oraz obnażanie niekompetencji brytyjskiej administracji szkodziło pozycji premiera i wzmocniało równocześnie Lloyd George'a.

Kwestia odpowiedzialności rebeliantów i sposób traktowania więźniów

Kolejnym elementem powstania widocznym w debatach Izby Gmin jest kwestia odpowiedzialności rebeliantów, sposobu ich traktowania przez władze brytyjskie po stłumieniu rebelii oraz podstaw prawnych do ich sądzenia.

²⁸ Winston Leonard Spencer Churchill – brytyjski polityk, strateg, pisarz i historyk, dwukrotny premier Zjednoczonego Królestwa, laureat literackiej Nagrody Nobla. W latach 1911–1915 I Lord Admiralicji.

²⁹ D.R. Woodward, *Lloyd George and the Generals*, London 1998, s. 37–38.

³⁰ Emma Alice Margaret Asquith – żona H.H. Asquitha, premiera Zjednoczonego Królestwa w latach 1908–1916, siostra Harolda Tennanta, ministra do spraw Szkocji, autorka pamiętników.

³¹ *Margot Asquith's Great War Diary 1914–1916: The View from Downing Street*, ed. M. Brock, Oxford 2014, s. 263.

³² Horatio Herbert Kitchener – brytyjski wojskowy, marszałek polny i polityk. Podczas powstania Mahdiego w Sudanie dowodził wysłaną z Egiptu ekspedycją, która miała pokonać rebeliantów. Dnia 2 IX 1898 r. rozbił ich pod Omdurmanem. Potem dowodził siłami brytyjskimi w czasie II wojny burskiej. Powszechnie szanowany i popularny. Po wybuchu I wojny światowej wrócił do kraju i został ministrem wojny w liberalnym rządzie Asquitha. Zorganizował szybką rozbudowę armii. Zginął wskutek zatopienia krążownika pancernego HMS „Hampshire” przez niemieckiego U-Boota 5 VI 1916 r.

Na posiedzeniu Izby Gmin z dnia 4 maja 1916 r. członek parlamentu Warwick Brookes³³ skierował do premiera pytanie, czy podjęte zostały działania przeciw ruchowi Sinn Féin nie tylko w Dublinie, lecz także w całej Wielkiej Brytanii³⁴. W istocie aresztowania po stłumieniu rebelii objęły szeroki krąg osób o poglądach nacjonalistycznych, ale najważniejszą kwestią pozostawało ukaranie osób bezpośrednio odpowiedzialnych za wybuch powstania. Wbrew pozorom określenie stopnia udziału w przygotowaniach do insurekcji nie było takie proste. Brytyjski system prawny wymagał okazania dowodów, że dana osoba uczestniczyła w powstaniu. Najczęściej owym dowodem było zeznanie brytyjskiego żołnierza lub oficera, który przyjął kapitulację powstańca, rozpoznał go podczas walk lub został przez niego wzięty w niewolę, przez co mógł potwierdzić tożsamość oskarżonego i powiązać go z czynem karalnym³⁵. Jeśli nie znaleziono mocnych dowodów, rebelianci byli internowani, a nie sądzeni. Jedynie 171 osób zostało postawionych przed sądem wojskowym³⁶. Procedura była następująca: oskarżeni stawali przed trybunałem złożonym z trzech oficerów, od których nie wymagano wykształcenia prawniczego³⁷. Jako dowody przedkładano głównie zdobyte przez wojsko dokumenty, meldunki, listy oraz proklamację republiki³⁸. Podstawą prawną był akt o obronie Królestwa³⁹.

Różne były postawy oskarżonych. Niektórzy, szczególnie przywódcy powstania, nie podejmowali prób obrony. Częste były przypadki podawania przez powstańców fałszywych nazwisk oraz adresów, co znacznie utrudniało identyfikację oraz powiązanie osoby z czynem karalnym. Część z nich twierdziła, że znalazła się w miejscu walk przypadkiem i została wzięta jako zakładnicy. Molly Reynolds, członkini Cumman na mBan⁴⁰, tak wspominała linię obrony swojego ojca, również biorącego udział w powstaniu: „Ojciec został zwolniony z więzienia Kilmainham. Powiedział mi, że kiedy był w więzieniu, zaaranżowano, że kiedy zostanie poddany sądowi wojskowemu, powie, że udałam się do Budynku Poczty Głównej po znaczki, a on przyszedł tam mnie szukać, i oboje byliśmy tam więzieni przez tydzień”⁴¹. Oficerowie dali rozkaz szeregowym uczestnikom powstania, by spróbowali bronić się jak najskuteczniej, wszystkimi możliwymi środkami⁴².

³³ Warwick Brookes – angielski biznesmen i polityk Partii Konserwatywnej.

³⁴ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 4 maja 1916, Polityka represji (traktowanie rebeliantów), <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/04/policy-of-repression-treatment-of-rebels> (dostęp: 31 V 2016 r.).

³⁵ G. S w o b o d a, *op. cit.*, s. 257.

³⁶ F. M c G a r r y, *Rebels: Voices From The Easter Rising*, Dublin 2011, rozdział: *Dying for Ireland: Punishment*.

³⁷ G. S w o b o d a, *op. cit.*, s. 256.

³⁸ *Ibidem*, s. 257.

³⁹ F. M c G a r r y, *op. cit.*, rozdział: *Dying for Ireland: Punishment*.

⁴⁰ Cumman na mBan – Liga Kobiet, organizacja paramilitarna kobiet, pełniąca funkcję służby pomocniczej dla Irlandzkich Ochotników.

⁴¹ F. M c G a r r y, *op. cit.*, rozdział: *Dying for Ireland: Punishment*.

⁴² *Ibidem*, wspomnienia P. Doyle’a, F Company, IV Batalion.

We wspomnieniach wielu uczestników powstania można znaleźć informację, że procesy przed sądem wojskowym zwykle nie trwały dłużej niż 15 minut⁴³. Oskarżeni nie słyszeli jednak wyroku od razu. Informacje o nim otrzymywali od brytyjskich żołnierzy dopiero pod koniec dnia lub nawet w nocy⁴⁴. Ci z powstańców, którym nie udało się udowodnić czynnego udziału w powstaniu, byli deportowani. Podczas gdy w Irlandii trwały sądy wojenne, a rebelianci byli skazywani na karę śmierci, którą wykonywano w ciągu kilku dni, Izba Gmin debatowała nad tym, czy sądy wojenne mają jurysdykcję do przeprowadzania takich procesów⁴⁵.

Kolejną kwestią był też status powstańców. Według niektórych deputowanych powstańcy powinni być uznani za żołnierzy, czyli po złożeniu broni powinni otrzymać status jeńca wojennego. Uznanie rebeliantów za żołnierzy wiązałoby się jednak z potwierdzeniem odrębności Irlandii od Wielkiej Brytanii oraz uznaniem jej za niepodległy byt. W długofalowym rozrachunku byłoby to potwierdzenie prawne proklamacji republiki. Kwestia ta widoczna była w wymianie zdań z dnia 17 maja między Laurencem Ginnelem a Robertem Cecilem. Irlandzki deputowany spytał: „Czy szlachetny pan może wymienić jakiś inny kraj, w którym rannych jeńców natchmiast się rozstrzeluje?”, na co podsekretarz stanu odpowiedział następująco: „Wydaje mi się, że we wszystkich cywilizowanych krajach osoby winne morderstwa i zdrady są rozstrzeliwane”⁴⁶. Ginnele wielokrotnie powracał do tematu, nalegając, by rebelianci byli traktowani w zgodzie z konwencją haską z roku 1899⁴⁷.

Kwestia wyroków śmierci budziła wiele wątpliwości wśród członków Izby Gmin. Podczas debat dotyczących powstania temat ten pojawiał się wielokrotnie. Na posiedzeniu z dnia 8 maja 1916 r. deputowany William Byles pytał premiera: „Chciałbym zapytać [...], czy egzekucje i inne kary, którym poddani zostali irlandzcy rebelianci, są bezpośrednio i świadomie usankcjonowane przez rząd, czy są niekontrolowanymi osądami sądów wojskowych?”. W odpowiedzi premier Asquith stwierdził, że generał John Maxwell pozostaje w ciągłym kontakcie z rządem w Londynie, a przypadki skazania na karę śmierci są nieliczne i ogłaszane tylko w stosunku do rebeliantów, którzy dowodzili powstaniem, a ich udział został potwierdzony ponad wszelką wątpliwość. Mimo tych zapewnień pojawiły się jednak głosy negujące potrzebę rozstrzeliwania powstańców już po całkowitym stłumieniu rebelii⁴⁸. Zdecydowanie popularniejszy był jednak pogląd, że rozstrzelanie jest odpowiednią karą dla przywódców powstania.

⁴³ *Ibidem*, relacja W.T. Cosgrave’a, B Company, IV Batalion.

⁴⁴ *Ibidem*, wspomnienia L. Tobina, C Company, I Batalion.

⁴⁵ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 8 maja 1916, Procesy rebeliantów, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/08/trial-of-rebels> (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁴⁶ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 17 maja 1916, Trybunały wojenne, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/17/trials-by-court-martial> (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁴⁷ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 18 maja 1916, Trybunały wojenne, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/18/trials-by-court-martial> (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁴⁸ *Ibidem*.

Ostateczny bilans wyroków został zaprezentowany przez Harolda Tennanta, ministra ds. Szkocji⁴⁹ dnia 11 maja 1916 r. Przedstawiał się następująco: rozstrzelano – 14 osób; skazano na śmierć, ale nie rozstrzelano – dwie osoby; wyrokiem sądu pozbawiono wolności 72 osoby; karę ciężkich robót usłyszało sześć osób. Deportowano 1706 osób⁵⁰.

Kolejnym ważnym aspektem było traktowanie więźniów, którzy brali udział w rebelii, oraz ich rodzin. Na posiedzeniu Izby Gmin z dnia 23 maja dyskutowana była kwestia pozwoleń dla więźniów na kontakty z członkami ich rodzin; omówiono też warunki, w jakich trzymani byli powstańcy. Minister Tennant przyznał, że początkowo nie były one najlepsze, ale potem znacząco się poprawiły⁵¹. Słowa ministra potwierdzają relacje rebeliantów. Rolland Holland tak wspomina pobyt w więzieniu: „W koszarach Richmond zapakowano nas w ogromnym ścisku do kwater i dano nam trzy lub cztery wiadra jako latryny. Drzwi były zamknięte i prawie nie było miejsca, żeby usiąść”⁵².

Ostatnim elementem debat Izby Gmin dotyczącym traktowania powstańców była sprawa Sir Rogera Casementa, który z uwagi na swoją pozycję, obywatelstwo oraz okoliczności aresztowania traktowany był inaczej niż reszta rebeliantów. Kwestia ta była szeroko dyskutowana przez członków Izby Gmin. Na posiedzeniu z dnia 8 maja 1916 r. William Thorne skierował pytanie do prokuratora generalnego Sir George’a Cave’a w związku z opóźniającym się procesem Casementa⁵³.

Sir Roger został aresztowany jeszcze przed wybuchem powstania pod zarzutem zdrady, szpiegostwa i sabotażu, a następnie przetransportowany do Tower. Jego proces został szeroko nagłośniony i opisany w brytyjskich gazetach. Wystąpił jednak problem ze sformułowaniem aktu oskarżenia z uwagi na to, że zdrada Casementa dokonała się na terytorium Niemiec, a Sir Roger miał być sądzony na podstawie aktu o zdradzie z 1351 r. Akt dotyczył jedynie zdrady dokonanej na terytorium Wielkiej Brytanii. Oskarżyciele zdecydowali się na szeroką interpretację przepisu oraz rozumienie tekstu w jego oryginalnej, nieprzetłumaczonej anglo-normańskiej wersji, co diametralnie zmieniało jego znaczenie. Pozwalało to odnieść prawo również do terytoriów, na których mogli się znajdować „wrogowie króla” – więc także do terytorium Niemiec. W procesie zapadł wyrok skazujący Casementa na karę śmierci, którą wykonano 3 sierpnia 1916 r. w więzieniu Pentonville⁵⁴.

⁴⁹ Prywatnie: szwagra Asquitha.

⁵⁰ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 11 maja 1916, Liczba egzekucji, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/11/number-of-executions> (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁵¹ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 23 maja 1916, Więźniowie i ich krewni, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/23/prisoners-and-their-relatives> (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁵² F. McGarry, *op. cit.*, rozdział: *Dying for Ireland: Punishment*. Wspomnienia R. Hollanda, Kompania F, IV Batalion.

⁵³ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 8 maja 1916, Sir Roger Casement, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/08/sir-roger-casement> (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁵⁴ G.H. Knott, *The trial of Sir Roger Casement*, Toronto 1917, s. 110.

Podstawy prawne stanu wojennego oraz zakres władzy generała Maxwella

Kwestia uprawnień generała Maxwella i zakresu jego władzy w Irlandii została podjęta podczas debaty Izby Gmin z dnia 10 maja 1916 r. Deputowany Laurence Ginnel skierował w tej sprawie zapytanie do premiera Asquitha. Obejmowało ono dwie kwestie: prośbę o zdefiniowanie podstaw władzy absolutnej Maxwella oraz pytanie, czy przed podjęciem debaty na ten temat kopie rozkazów wydanych przez gen. Maxwella zostaną dostarczone deputowanym wraz z pełną listą cywili zabitych przez wojsko w trakcie trwania powstania oraz po jego zakończeniu. W swej odpowiedzi Asquith podkreślił raz jeszcze, że Maxwell działa z polecenia rządu. Przedstawił też podstawę prawną dla jego władzy w Irlandii: sekcję pierwszą aktu o obronie Królestwa z 1915 r. oraz list Rady Wojskowej datowany na 28 kwietnia 1916 r. „Zostałem wyznaczony przez Radę Wojskową, by poinformować pana, że generał-porucznik Sir John Maxwell został wyznaczony na głównodowodzącego sił w Irlandii z dniem 27 włącznie. Rząd Jego Wysokości życzy sobie, by z tymi uprawnieniami Sir John Maxwell przedsięwziął takie środki, które jego zdaniem będą niezbędne do szybkiego stłumienia insurekcji w Irlandii. Daje mu się również wolną rękę w kwestii przemieszczania oddziałów znajdujących się w Irlandii i takich, które dopiero mogą zostać tam przeniesione, oraz w kwestii środków, które może mu zalecać proklamacja z 26 kwietnia z aktu o obronie Królestwa”⁵⁵.

Odpowiedź premiera nie zadowoliła jednak deputowanych; kwestia była dyskutowana dalej następnego dnia. Tym razem pytania zadawał Sir John Dillon⁵⁶. Na podstawie wcześniejszych wypowiedzi premiera postawił on tezę, wedle której rząd nie był w pełni informowany przez armię o jej poczynaniach. Argumentami na poparcie tej teorii miały być liczne nieprecyzyjne informacje podawane podczas debat przez członków rządu oraz stwierdzenia o nieposiadaniu informacji na tematy interesujące deputowanych: „Czy mamy wierzyć, że szef rządu w tym kraju – kiedy nie ma żadnego rządu w Irlandii – absolutnie żadnego, z wyjątkiem Sir Johna Maxwella – nie wie nic o tym, co robi Sir John Maxwell, choć powiedział nam wcześniej, że Sir John Maxwell jest w ciągłym kontakcie z gabinetem?”⁵⁷.

⁵⁵ M. Caulfield, *The Easter Rebellion: The outstanding narrative history of the 1916 Rising in Ireland*, Dublin 2014, s. 209.

⁵⁶ John Dillon – irlandzki polityk, z wykształcenia lekarz, działacz na rzecz uzyskania przez Irlandię autonomii, współtwórca tzw. Ligi Rolnej. Od 1900 r. zasiadał w parlamencie brytyjskim po zjednoczeniu stronnictwa pod przywództwem Johna Edwarda Redmonda. W 1918 r. (po śmierci Redmonda) został przywódcą stronnictwa i sprzeciwiał się przymusowemu poborowi Irlandczyków i wysyłaniu ich na front I wojny światowej.

⁵⁷ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 11 maja 1916, Kontynuacja stanu wojennego, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/11/continuance-of-martial-law> (dostęp: 31 V 2016 r.).

Osoba Maxwella również wzbudzała wiele emocji. Dillona niepokoiło to, że nieograniczona niczym władza nad wyspą została powierzona jednej osobie. Wątpliwości budziło również to, że nie była to znana i powszechnie poważana osobistość, a wyboru dokonano, biorąc pod uwagę jedynie aspekty wojskowe: „Przyznaję, że nigdy wcześniej w moim życiu o nim nie słyszałem. Cóż, nie mam związku z armią, ale wiem, że zarządzał Egiptem i to prawdopodobnie zarekomendowało go wielce szanownemu panu. Irlandia jest krajem znacznie trudniejszym do zarządzania niż Egipt i odmawiam, jak również Irlandczycy odmówią, zaakceptowania dobrze znanej, wspaniałej osoby Sir Johna Maxwella jako jedynej gwarancji ich wolności”⁵⁸.

Dodatkowo Dillon zakwestionował zasadność utrzymywania stanu wyjątkowego i karania społeczeństwa, które w przeważającej większości potępiło rebelię. Punktował, że utrzymywanie stanu wojennego w Irlandii jedynie wzmacnia antyangielską postawę Irlandczyków, w większości do tej pory stojących po stronie rządu Jego Królewskiej Mości. Dla poparcia swej tezy zacytował wypowiedź swego ideologicznego wroga, unionisty Lorda Midletona, z dnia poprzedniego: „Po wygłoszeniu gorzkiej przemowy na nasz i rządu temat powiedział, że w tej rebelii, po raz pierwszy w historii Irlandii, przynajmniej 9/10 [przedstawicieli] społeczeństwa było po stronie rządu. Czy to nic nie znaczy? To pierwsza rebelia w Irlandii, w której mieliście większość po swojej stronie”⁵⁹.

Traktowanie cywili, kwestia strat dobytku oraz morderstw dokonanych przez wojsko

Także kwestia szeroko pojętych strat ludności cywilnej nie przeszła w debatach Izby Gmin bez echa. Wiele aspektów traktowania miejscowej ludności zostało poruszonych przez deputowanych. Najważniejszym były oczywiście ofiary śmiertelne rebelii niebędące powstańcami. Wynosiły one wśród mieszkańców Dublina 180 zabitych i 614 rannych⁶⁰. Już 8 maja poproszono rząd o sporządzenie listy ofiar wśród cywili⁶¹. Kwestia ta została ponownie poruszona 11 maja. Premier, na wniosek Sir Henry’ego Dalziela⁶², przedstawił dokładne dane na ten temat.

Z tym zagadnieniem związane były również przypadki morderstw dokonywanych na cywilach przez brytyjskie wojsko. Jest to najszerzej omawiany aspekt. Szczególną uwagę poświęcono śmierci Francisa Sheehy-Skeffingtona. Ten uro-

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ G. S w o b o d a, *op. cit.*, s. 255–256.

⁶¹ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 8 maja 1916, Ofiary śmiertelne, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/08/casualties> (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁶² James Henry Dalziel – brytyjski magnat prasowy, polityk Partii Liberalnej popierający Lloyda George’a.

dzony 23 grudnia 1878 r. aktywista i pisarz podczas powstania aktywnie sprzeciwiał się wojnie. Jako członek dublińskiego Komitetu Obywatelskiego chciał zorganizować grupy, które miałyby bronić właściciele sklepów przed szabrownikami. Jednocześnie należy podkreślić, że z żoną sympatyzował z powstańcami, ale nie brał czynnego udziału w walkach. Kiedy 26 kwietnia wracał ze spotkania Komitetu Obywatelskiego, został aresztowany przez żołnierzy 11 Regimentu Wschodniego Surrey. Odeskortowano go do koszar w Portobello, gdzie przebywał aż do godziny 23, kiedy to kapitan John Bowen-Colthurst zabrał go ze sobą na patrol jako zakładnika. Sheehy-Skeffington miał zostać zastrzelony przez żołnierzy, gdyby znaleźli się oni pod ostrzałem wroga. Podczas patrolu aresztowano jeszcze dwóch działaczy społecznych i dziennikarzy: Thomasa Dicksona i Patricka MacIntyre'a. Wszyscy trzej zostali następnego dnia rozstrzelani na rozkaz Bowen-Colthursta przez pluton egzekucyjny. Kiedy kapitan zgłosił egzekucję swojemu przełożonemu, majorowi Russborough, ten zagroził mu sądem wojskowym i karą śmierci. W związku z tym Bowen-Colthurst zaczął zacierać ślady wydarzenia. Rozstrzelanych działaczy zakopano na tyłach koszar. Przełożeni Bowen-Colthursta uznali go za chorego psychicznie i zgłosili wypadki dowództwu. Hanna, żona Sheehy-Skeffingtona, nie została powiadomiona o śmierci męża i przez kolejne dni prowadziła jego dramatyczne poszukiwania⁶³.

Ofiary w cywilach i pomyłki zdarzały się brytyjskiej armii podczas tłumienia powstania, ale to wydarzenie było przykładem morderstwa z zimną krwią dokonanym na człowieku, który z całą pewnością nie był rebeliantem. Nie został on poddany pod sąd wojskowy, a rozstrzelany, z całkowitym pominięciem procedur oraz łańcucha dowodzenia. Nie może więc dziwić to, że sprawa ta była tematem burzliwej debaty. Dnia 11 maja 1916 r. deputowany Byrne skierował pytanie w tej kwestii do sekretarza stanu. W związku z niewystarczającą ilością informacji przedstawiciele rządu zaproponowali przeniesienie dyskusji na inny termin. Tego samego dnia premier zapowiedział śledztwo w tej sprawie. Jego wyniki zaprezentowano w Raporcie Królewskiej Komisji ds. aresztowania i traktowania Francisza Sheehy-Skeffingtona, Thomasa Dicksona i Patricka MacIntyre'a. Komisja potępiła działanie kapitana Bowen-Colthursta, stwierdzając, że prawo wojenne nie dawało mu żadnych podstaw do rozstrzelania więźniów: „Rozstrzelanie nieuzbrojonych i niestawiających oporu cywilów bez procesu stanowi przestępstwo morderstwa, [niezależnie od tego,] czy stan wojenny został proklamowany, czy nie”⁶⁴. Kapitan Bowen-Colthurst podczas procesu przyznał się do winy. Jego linią obrony była niepoczytalność wywołana przez nerwicę frontową⁶⁵. Skazany został

⁶³ B. Bacon, *A Terrible Duty: the Madness of Captain Bowen-Colthurst*, London 2015, s. 120.

⁶⁴ Raport w sprawie aresztowania i traktowania panów: Francisza Sheehy Skeffingtona, Thomasa Dicksona i Patricka Jamesa McIntyre'a, http://www.dippam.ac.uk/eppi/documents/22375/eppi_pages/630312 (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁶⁵ Również „nerwica okopowa” (ang. *Shell-shock*). Jest to reakcja nerwicowa charakterystyczna dla żołnierzy uczestniczących w działaniach wojennych. Spowodowana działaniami

umieszczony w szpitalu psychiatrycznym, który opuścił w 1921 r. Nie odebrano mu pensji wojskowej⁶⁶.

Kolejnym ważnym aspektem były zniszczenia mienia i rekompensata za nie. Temat ten podjęli irlandzcy deputowani podczas posiedzenia z dnia 10 maja, kierując do rządu pytania o odszkodowania dla właścicieli budynków zniszczonych podczas ostrzału artyleryjskiego. Zasugerowano przeznaczenie na ten cel pieniędzy pochodzących z podatków pobieranych od obywateli wyspy. Premier zgodził się też przyjąć delegację irlandzkich deputowanych, by przedyskutować tę kwestię. Sprawa ta została ponownie przywołana przez deputowanego Ginnela 16 maja, tym razem w kontekście oskarżenia wojska brytyjskiego o bombardowanie domów mieszkalnych przy jednoczesnym niepodjęciu działań mających na celu oczyszczenie ich z mieszkańców, w tym kobiet i dzieci. Minister Tennant zaprzeczył, jakoby miało miejsce generalne bombardowanie Dublina. Zaznaczył też, że ostrzeliwano jedynie te budynki, w których mogli kryć się rebelianci⁶⁷.

Tło międzynarodowe

Aspekt postrzegania powstania przez opinię międzynarodową pojawił się w debacie z dnia 22 maja. Deputowany Sir Edward Gouling zwrócił uwagę rządu na postrzeganie jego działań przez Stany Zjednoczone: „Czy szanowny pan jest świadom, że w Stanach Zjednoczonych narasta niezrozumienie?”. USA, będące potencjalnym sojusznikiem w Wielkiej Wojnie, miały również szeroki elektorat mniejszości irlandzkiej, który musiał brać pod uwagę prezydent Wilson. W odpowiedzi premier Asquith zapewnił, że pełen raport z działań w Dublinie zostanie przedstawiony jak najszybciej⁶⁸. W rzeczywistości opinię USA brano pod uwagę już wcześniej – kiedy zapadały wyroki nad uczestnikami powstania. Najbardziej jaskrawym przykładem był tu Eamon De Valera, którego wyrok śmierci zamieniono na dożywocie z uwagi na jego amerykańskie obywatelstwo⁶⁹.

Kwestia międzynarodowa pojawiła się również w kontekście przestrzegania konwencji haskich⁷⁰. Skierowano do rządu pytanie, czy podczas powstania użyta

---

wojskowymi takimi jak bombardowania czy intensywny ostrzał artyleryjski. Objawy to m.in. bezsilność, bezsenność, strach, chęć ucieczki z pola walki, panika czy niezdolność do logicznego myślenia.

⁶⁶ B. Bacon, *op. cit.*, s. 140.

⁶⁷ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 16 maja 1916, Bombardowanie budynków, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/16/bombardment-of-buildings> (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁶⁸ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 22 maja 1916, Egzekucje, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/22/executions> (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁶⁹ G. Swoboda, *op. cit.*, s. 265.

⁷⁰ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 22 maja 1916, Amunicja bezpłaszczowa, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/22/soft-nosed-bullets> (dostęp: 31 V 2016 r.).

została amunicja typu dum-dum⁷¹, zakazana przez II konwencję haską z 1899 r. o zasadach wojny lądowej (zakaz powtórzyła IV konwencja haska z 1907 r.)⁷². Minister Tennant potwierdził, że taki rodzaj amunicji został skonfiskowany rebeliantom.

Zmiana w postrzeganiu powstania wielkanocnego

Ostatnim elementem widocznym w debatach Izby Gmin jest kwestia zmieniającego się postrzegania rebelii przez społeczeństwo. Deputowany Redmond, mimo negatywnego stosunku do samego powstania, jako przedstawiciel narodu irlandzkiego poinformował rząd o rosnącym niezadowoleniu społeczeństwa związanym ze sposobem tłumienia rebelii: „[Redmond] zapytał premiera, czy jest świadom, że kontynuowanie egzekucji wojskowych w Irlandii spowodowało nagły wzrost niezadowolenia i irytacji wśród dużej części społeczeństwa, która w żaden sposób nie sympatyzowała z powstaniem?”⁷³. Irlandzcy deputowani bardzo często wracali do tej kwestii podczas debat Izby Gmin, sygnalizując rosnący problem.

Irlandzycy w większości nie popierali zrywu narodowego, jednak ich podejście zaczęło się zmieniać wraz z przeciągającym się stanem wojennym oraz ustalaniem bilansu strat w majątku, które dotknęły ich przez działania brytyjskiej artylerii, oraz wiadomościami o egzekucjach wykonywanych na przywódcach powstania. Działania armii brytyjskiej i policji nie były wymierzone jedynie w osoby biorące czynny udział w powstaniu. Aresztowano wielu działaczy społecznych, członków rodzin powstańców, a także przypadkowe osoby niezwiązane z rebelią. Aresztowań dokonywano również na prowincji, gdzie nie były prowadzone działania wojenne.

Deputowanych irlandzkich raziła krzywdząca generalizacja. Stan wojenny został ogłoszony na terenie całej wyspy i jego działaniu zostało poddane całe społeczeństwo, choć rebelia była dziełem małej grupy nacjonalistów. Deputowany Dillon w przemówieniu z dnia 11 maja podkreślił postawę irlandzkich żołnierzy w armii brytyjskiej biorących udział w tłumieniu buntu: „Jedną z największych tragedii tej walki było to, że brat spotykał brata na ulicach Dublina. Zapytałem Sir Johna Maxwella osobiście: »czy zdarzają się przypadki skarg dublińczyków,

⁷¹ Jest to rodzaj amunicji o pociskach z wierzchołkiem pozbawionym płaszczka, ściętym płasko, rozciętym wzdłuż lub wydrążonym. Wnikając w ciało, deformuje się, tworząc rozległe rany.

⁷² Zakazana w artykule 23 II konwencji haskiej: „Poza zakazami wynikającymi ze specjalnej konwencji szczególnie zakazane jest: [...] stosowanie broni, pocisków i materiałów, które powodują nadmierne obrażenia”. Tekst konwencji dostępny na stronie: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague02.asp (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁷³ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 8 maja 1916, Ułaskawienie więźniów, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/08/clemency-to-prisoners> (dostęp: 31 V 2016 r.).

którzy musieli iść i walczyć z własnymi pobratymcami na ulicach miasta? Czy choć jeden człowiek odwrócił się plecami do własnego kraju i zdradził mundur, który miał na sobie?» Odpowiedział mi: »Żaden«⁷⁴. Jako przykład niesprawiedliwego traktowania podał przypadek swojego 17-letniego syna, któremu odmówiono pozwolenia na wstąpienie do brytyjskiej armii z racji narodowości. Dillon podkreślił, jak wielu młodzieńców, którzy chcieliby walczyć w Wielkiej Wojnie, zostało w świetle wielkanocnych wydarzeń posądzonych o bycie zdrajcą. Na to stwierdzenie Dillona członkowie Izby Gmin wybuchnęli śmiechem, na co odpowiedzią było stwierdzenie: „Widzę, że szanowni panowie się śmieją, ale, mój Boże, gdyby to wasi synowie zostali poddani takiemu traktowaniu we własnym kraju, bo mimo wszystko jest to nasz kraj, chociaż wy wydajecie się patrzeć na niego jak na ogródek na tyłach waszego kraju, który możecie podeptać w proch, bez chwili namysłu»⁷⁵. Zaznaczył również, że mimo iż miasto było pod kontrolą rebeliantów, ludność popierała działania żołnierzy brytyjskich. Ta postawa nie została jednak doceniona przez Brytyjczyków.

Podczas tej samej debaty deputowany Ginnel po raz pierwszy skorygował błąd wielokrotnie popełniany przez angielskich posłów, mianowicie zwyczaj nazywania powstańców „rebeliantami Sinn Féin”. Wykazał, jak krzywdzące jest to uogólnienie, porównując to nazewnictwo do sytuacji, w której określiliby brytyjskich deputowanych mianem „Hunów”⁷⁶. Ginnel jako pierwszy otwarcie wyraził podziw dla postawy powstańców⁷⁷.

Dalszy rozwój wydarzeń pokazał, że irlandzcy deputowani trafnie ocenili zmianę nastrojów społeczeństwa. Zaczęło rosnąć poczucie konieczności posiadania własnego państwa. Coraz większą popularnością cieszyły się organizacje nacjonalistyczne. Frakcja irlandzka w parlamencie brytyjskim straciła zaufanie swoich wyborców. Beneficjentem tego była partia Sinn Féin, która bezpośrednio po powstaniu zanotowała olbrzymi wzrost popularności⁷⁸. Po dojściu do władzy Davida Llyoda George’a z więzień zwolniono wielu uczestników rebelii, nie załagodziło to jednak nastrojów. Społeczeństwo irlandzkie zmieniło już bowiem nastawienie. Teraz oczekiwano, że byli powstańcy wskażą narodowi kierunek, w którym powinien podążać, by uzyskać niepodległość⁷⁹.

⁷⁴ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 11 maja 1916, Kontynuowanie stanu wojennego, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/11/continuance-of-martial-law> (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Obrażliwe określenie używane w stosunku do Niemców w brytyjskiej propagandzie podczas I wojny światowej.

⁷⁷ Stenogram z posiedzenia Izby Gmin z dnia 11 maja 1916, Kontynuowanie stanu wojennego, <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1916/may/11/continuance-of-martial-law> (dostęp: 31 V 2016 r.).

⁷⁸ S. Bachrynowski, *Od konfrontacji do koncyliacji: historia irlandzkiej partii Sinn Féin*, Kalisz 2010, s. 22.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 23.

Reasumując, na podstawie analizy stenogramów można wysunąć kilka wniosków. Zgodnie ze specyfiką obrad Izby Gmin nie wszystkie kwestie były omawiane w obszernych debatach. Większość zagadnień została poruszona w pytaniach deputowanych skierowanych do członków rządu, którzy udzielali na nie natychmiastowej odpowiedzi. Sprawa odpowiedzialności administracji brytyjskiej doznała się jednak obszerniejszej dyskusji oraz powołania komisji parlamentarnej mającej na celu analizę zagadnienia. Kwestię zmieniających się nastrojów społeczeństwa irlandzkiego również omówiono szerzej. Wskazuje to na szczególną wagę owych problemów. W pozostałych przypadkach często następowały słowne ataki na członków rządu oraz szczegółowe pytania, kierowane do nich przez deputowanych irlandzkich związanych z nurtem nacjonalistycznym (należy tu wymienić Laurence'a Ginnela i Johna Dillona). Krytyka deputowanych irlandzkich działała na korzyść opozycji wobec rządów premiera Asquitha, którego pozycję osłabił również szczegółowy Raport Królewskiej Komisji ds. Irlandzkiej Rebelii, analizującej kwestię odpowiedzialności administracji Wielkiej Brytanii w Irlandii. Warto również zaznaczyć, że nie tylko irlandzcy deputowani atakowali i krytykowali politykę rządu, robiła to również opozycja.

Bibliografia

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Margot Asquith's *Great War Diary 1914–1916: The View from Downing Street*, ed. B. Michael, Oxford 2014.

OPRACOWANIA

Bachrynowski S., *Od konfrontacji do koncyliacji: historia irlandzkiej partii Sinn Féin*, Kalisz 2010.

Bacon B., *A Terrible Duty: the Madness of Captain Bowen-Colthurst*, London 2015.

Caulfield M., *The Easter Rebellion: The outstanding narrative history of the 1916 Rising in Ireland*, Dublin 2014.

Knott G.H., *The Trial of Sir Roger Casement*, Toronto 1917.

Kucharski A., *Historia Irlandii w źródłach*, Brzezia Łąka 2013.

McGarry F., *Rebels: Voices From The Easter Rising*, Dublin 2011.

O'Broin L., *Dublin Castle and the 1916 Rising*, London 1966.

Swoboda G., *Dublin 1916*, Warszawa 2006.

Townshend Ch., *Easter 1916: The Irish Rebellion*, Dublin 2011.

Woodward D.R., *Lloyd George and the Generals*, London 1998.

NETOGRAFIA

II konwencja haska z 29 lipca 1989 r., http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague02.asp (dostęp: 31 V 2016 r.).

Raport Królewskiej Komisji do spraw Irlandzkiej Rebelii, <http://www.garda.ie/Documents/User/Royal%20Commission%20on%20the%20Rebellion%20in%20Ireland%201916.pdf> (dostęp: 31 V 2016 r.).

Raport w sprawie aresztowania i traktowania panów: Francisca Sheehy Skeffingtona, Thomasa Dicksona i Patricka Jamesa McIntyre, http://www.dippam.ac.uk/eppi/documents/22375/eppi_pages/630312 (dostęp: 31 V 2016 r.).

Stenogramy posiedzeń Izby Gmin Parlamentu Brytyjskiego z 1916 r., <http://hansard.millbank.systems.com/sittings/1916/may/> (dostęp: 31 V 2016 r.).

ANTONINA PAWŁOWSKA

The problem of Irish Easter Uprising in the British House of Commons' Forum

The article analyzes issues discussed during debates on the subject of the Easter Rising in Ireland of 1916 in the British House of Commons' Forum. In the course of debates the subject of British administration's responsibility for the outbreak of rebellion was widely disputed. Conclusions on the subject were included in the Rapport of the Royal Commission on the Rebellion in Ireland. There were also debates concerning issue of legal responsibility of the rebels, the means of judging them, and the legal basis of their trials. Among the vital issues discussed the question about general John Maxwell's scope of authority and the validity of the martial law introduced in Ireland were found. Way of treatment of the Irish rebels by the British army and international overtone of the events were analyzed. The subject of changing public mood after the suppression of the Rising and possible repercussions from this situation were followed by a heated discussion. The analysis of the mentioned issues was based on transcripts of House of Commons' debates and the Rapport of the Royal Commission on the Rebellion in Ireland.

Keywords: Easter Rising, Ireland, Great Britain, 1916, House of Commons' debates.